

badan naukowych i dydaktyki. Wskazuje najpierw na powagę prawa rzymskiego dla tworzenia zasad ogólnego prawa, następnie na rolę prawa rzymskiego w procesie unifikacji prawa prywatnego w Europie, zachowania autonomii prawa prywatnego oraz na wizję interpretacji prawniczej jako jednego z rzeczywistych źródeł prawa.

Przedstawiony podręcznik stanowi znaczny wkład w rozwój polskiej literatury podręcznikowej prawa rzymskiego. Zawiera on wiele nowych elementów, zwłaszcza gdy chodzi o wewnętrzną systematykę, która znacząco odbiega od dotychczasowych opracowań. Poszczególne tematy są powszechnie znane, ale występują również liczne kwestie raczej w podręcznikach akademickich niespotykane. Lektura tego dzieła, do której gorąco zachęcam, daje czytelnikowi wiele satysfakcji, autorzy unikają bowiem terminologii mało zrozumiałej, a stosują terminy będące współcześnie w obiegu technicznym. Sama systematyka materiału jest odbiciem coraz silniejszych tendencji odchodzenia od kodyfikacji. Na uwagę zasługuje głęboka wiedza autorów również w zakresie prawa pozytywnego przynajmniej kilku państw europejskich.

Podręcznik autorstwa trzech prawników–romanistów jest dziełem ambitnym i bardzo obszernym, z tego względu trudno będzie go w całości wykorzystać do procesu dydaktycznego, zwłaszcza w tych ośrodkach akademickich, gdzie wykład prawa rzymskiego wynosi tylko 30 godzin. Daje on jednak prowadzącemu wykład lub ćwiczenia z tego przedmiotu doskonałą okazję do wyboru ciekawych fragmentów w celu poszerzenia i ugruntowania wiedzy studenta.

BRONISŁAW SITEK (Olsztyn)

„*Quid leges sine moribus?*” *Studia dedykowane Profesorowi Markowi Kuryłowiczowi w 65. rocznicę urodzin oraz 40-lecie pracy naukowej*. Pod red. Krzysztofa Amielańczyka, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2009, 239 ss.

W roku 2009 minęła rocznica 40-lecia pracy naukowej Profesora Marka Kuryłowicza, a także 65. rocznica Jego urodzin. Z tej okazji nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej ukazała się książka ofiarowana Profesorowi przez Jego uczniów pod redakcją Krzysztofa Amielańczyka.

Zamieszczona w tytule zbioru paremia *Quid leges sine moribus?* ma dla Jubilata szczególne znaczenie (M. Kuryłowicz, *Prawo i obyczaje w starożytnym Rzymie*, Lublin 1994, s. 21-22). Jest to fragment pieśni pochodzącej ze zbioru *Carmina* Horacego (3,24,35). Poeta wyraził w niej zdecydowany sprzeciw wobec zachłanności Rzymian, przysłaniającej wszystko inne i powodującej upadek obyczajów. Odwołując się do norm obowiązujących wśród Scytów, Horacy z nostalgią opisywał małżeństwa, w których żona nie wносиła w posagu wartości majątkowych, ale cnotę przekazaną jej przez rodziców i nigdy nie dopuszczała się cudzołóstwa. Przekonywał dalej, że – aby zapobiec wojnom domowym – należy powstrzymać rozwiązłość. W tym celu wina musi podlegać karze, a obyczaje powinny być w zgodzie z prawem stanowionym. Tymczasem bieda, uważana za coś haniebnego, popycha ludzi do znoszenia wszelkich niebezpieczeństw i oddala ich od trudnych ścieżek cnoty. Poeta radził, aby pozbyć się bogactw, a tym samym wypłenić korzenie nieprawej chciwości. Młodzieńcy powinni być kształceni w tradycyjny sposób, a nie oddawać się hazardowi, i nie marnotrawić majątku. Trudno jest oprzeć się wrażeniu, że utwór ten, wydany w roku 23 lub 22 p.n.e., był zdecydowanie zbieżny z polityką Augusta, który sam o sobie pisał *curator legum et morum* (*Res ge-*

stae Divi Augusti 6,1). Próbą realizacji niektórych postulatów Horacego wydają się być na przykład ustawy małżeńskie, w szczególności *lex Iulia de adulteriis*.

Księga podzielona została na dwie części. Pierwsza, zatytułowana *Jubilat*, zawiera dedykację, wywiad z Profesorem Kuryłowiczem oraz informacje o Jubilate, Katedrze Prawa Rzymskiego na Wydziale Prawa i Administracji UMCS, doktoratach wypromowanych i recenzowanych przez Jubilata, a także o przewodach habilitacyjnych, w których był recenzentem. Wymieniono też doktorantów i współpracowników Profesora. Część pierwszą kończy wykaz publikacji Marka Kuryłowicza zawierający imponującą liczbę 154 pozycji.

Na szczególną uwagę zasługuje rozmowa przeprowadzona z Jubilate przez Krzysztofa Amielańczyka i Antoniego Dębińskiego. Profesor Kuryłowicz dzieli się wieloma niezwykle cennymi spostrzeżeniami dotyczącymi pracy naukowej, warsztatu badacza, a także miejsca prawa rzymskiego w ramach dzisiejszej nauki prawa i studiów prawniczych. Jako młody badacz Jubilat wyrobił w sobie nawyk przeglądania znajdujących się na półkach biblioteki książek – metoda ta, zdawałoby się dzisiaj nużąca, pozwoliła mu na zapoznanie się z wieloma zagadnieniami, na uzyskanie solidnych podstaw wiedzy romanistycznej. Współcześni młodzi romanisci, dążąc do osiągnięcia jak najszybszych sukcesów naukowych, pomijają często dorobek swoich poprzedników. W polskim środowisku naukowym szczególnie dotkliwe wydaje się ignorowanie rodzimych publikacji, niezajomość osiągnięć kolegów romanistów, a także filologów czy historyków. Ta tendencja jest w dalszej perspektywie niezmiernie niepokojąca, warto zatem skorzystać z rady Profesora i czytać!

Zapytany o rolę prawa rzymskiego dzisiaj, Jubilat bardzo trafnie ocenia, że tempo współczesnego życia skłania do poszukiwania łatwych rozwiązań, do nieoglądania się w przeszłość. Tymczasem jest to metoda skuteczna jedynie na krótką metę. Tylko gruntowna wiedza i historyczna perspektywa pozwalają uniknąć powtarzania błędów przeszłości, a także dają niezbędny do oceny teraźniejszości dystans. Dlatego prawo rzymskie musi zachować swoje miejsce w programie studiów prawniczych.

Podkreślić należy rolę samego Jubilata w rozwoju ośrodków romanistycznych w Lublinie i Rzeszowie, a także „lubelskiej unii nauk o antyku”, która od lat organizuje cieszące się coraz większym zainteresowaniem sympozja poświęcone prawu karnemu w starożytności. Kolejne (już siódme), *Ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego w prawie rzymskim*, odbyło się w dniach 20-22 maja 2010 r.

Na część drugą książki, zatytułowaną *Studia nad prawem rzymskim*, składa się 11 artykułów ofiarowanych Profesorowi przez uczniów. Zbiór otwiera praca Krzysztofa Amielańczyka *Czy kontratyp obrony koniecznej ma rzymską tradycję? W poszukiwaniu przesłanek dopuszczalności prawa do samoobrony w rzymskim prawie karnym* (s. 51-72), będąca interesującym głosem w dyskusji nad znaczeniem rzymskiego prawa karnego. Autor zmierza do ustalenia, czy rzymska konstrukcja prawa do obrony własnej wykazuje podobieństwo do współczesnych rozwiązań prawa karnego, w szczególności, czy można mówić o wymogu bezprawności, bezpośredniości zamachu na jakiegokolwiek dobro chronione prawem, a także o wymogu konieczności obrony i jej ukierunkowaniu na odpiernanie zamachu.

Drugi artykuł w tej części, *Powstanie i znaczenie ustawy, „którą Pan przepisał dla Mojżesza”* Antoniego Dębińskiego (s. 73-83), dotyczy *Collatio legum Mosaicarum et Romanorum*. Autor opisuje systematykę zbioru, relacje między prawem rzymskim a mojąszowym w ujęciu autora *Collatio*, problematykę związaną z datowaniem, pochodzeniem i autorstwem zbioru oraz przyczyną i celem jego powstania. Artykuł ten należy uznać za cenny, szczególnie wobec braku polskich opracowań na ten temat.

Artykuł Marzeny Hanny Dyjakowskiej *Poezja rzymska wobec prawa i obyczajów (przykład Horacego i Owidiusza)* (s. 85-114) stanowi próbę określenia, czy poezja epoki augustowskiej może być źródłem wiadomości o prawie.

Praca Elżbiety Ejankowskiej, *Liwiusz, 'Ab urbe condita' 25,1 i problem zagrożenia interesów państwa praktykowaniem obcych kultów przez kobiety* (s. 115-124), dotyczy wydarzeń z 213 roku p.n.e., kiedy w Rzymie zaobserwowano odejście obywateli od tradycyjnych wierzeń i prowadzenie „przeważnie obcych” praktyk religijnych oraz reakcji na nie senatu i urzędników.

Iwona Szpringer w artykule *Wybrane przywileje egzekucyjne w prawie rzymskim* (s. 125-141) zajęła się problematyką egzekucji majątkowej. Opisała kwestie związane z wyłączeniem spod egzekucji pewnych składników majątku dłużnika oraz *privilegium exigendi* dotyczące różnych kategorii osób.

W kolejnym artykule, *Ograniczenie odpowiedzialności dziedziców koniecznych ('heredes necessari') za długi spadkowe w rzymskim prawie klasycznym*, Renata Świrgoń-Skok (s. 143-160) najpierw omawia kategorie dziedziców: *heredes necessari* i *voluntarii* oraz *heredes domestic* i *extranei*, a następnie podejmuje problematykę *restitutio in integrum*.

Elżbieta Żak w artykule *Marnotrawca, chory umysłowo, niedojrzały – o wspólnych uregulowaniach w rzymskim prawie klasycznym i justyniańskim* (s. 161-173) zajęła się interpretacją źródeł dotyczących łącznie podmiotów wymienionych w tytule. Autorka słusznie zauważa, że podobieństwa w traktowaniu tych osób dotyczyły tylko czynności prawnych umniejszających majątek. W przypadku przysporzenia bowiem, czynność dokonana przez chorego umysłowo także była nieważna ze względu na całkowite pozbawienie go zdolności do czynności prawnych, podczas gdy niedojrzały i marnotrawca mogli w takich sytuacjach działać samodzielnie.

Tomasz Banach w artykule *Prawo rzymskie w poglądach wybranych przedstawicieli młodego pokolenia Narodowej Demokracji w okresie międzywojennym* (s. 175-195) zajmuje się problematyką wykorzystywania pojęć związanych z prawem rzymskim w myśli młodych przedstawicieli endecji.

Artykuł Klaudii Jerz dotyczy *Prawnych i obyczajowych aspektów usytuowania kobiety w społeczeństwie rzymskim* (s. 197-207). Autorka analizuje teksty świadczące o tym, że pozycja kobiety była w prawie rzymskim gorsza niż pozycja mężczyzny, zajmuje się też kwestią testamentów kobiet, tuteli i *sc Claudianum*.

Kolejny tekst napisała Anna Pawłowska-Mucha na temat *'Necare sub crate': rzymski sposób wykonania kary śmierci czy pomyłka Liwiusza?* (s. 209-220), czyli wymierzenia kary śmierci poprzez przykrycie plecionką.

Ostatni artykuł zamieszczony w księdze, *Prawo rzymskie i romaniszczyzna na łamach lwowskiego „Przeglądu Prawa i Administracji” (1876-1939)* Renaty Wiadernej-Kuśniercz (s. 221-239), opisuje dzieje czasopisma i wylicza publikacje związane z prawem rzymskim oraz prawami antycznymi, które ukazały się jego łamach.

Księgę wieniec *Ilustracje*: część, w której znalazły się zdjęcia Profesora Kuryłowicza. Pierwsze z nich zostało zrobione w czasie obrony doktoratu w roku 1973. Na zdjęciach są także przyjaciele i współpracownicy Jubilata, co czyni ten album niezwykle cennym źródłem.

Księgę ofiarowaną Profesorowi Kuryłowiczowi należy uznać za bardzo interesujący zbiór. Na szczególną uwagę zasługują informacje o Jubilationie oraz stanowiące ważny dokument dla polskiej romanistyki zdjęcia.

Na koniec pragnę się dołączyć do skierowanych pod adresem Jubilata życzeń dalszych sukcesów naukowych. Jestem dumna, mogąc zaliczyć się do grona osób związanych naukowo z Profesorem Markiem Kuryłowiczem, ponieważ i moja rozprawa doktorska została przez Niego bardzo wnikliwie zrecenzowana. *Gratias maximas ago, o Professor!*